

6. *Deloitte Global Official Website*. 2019 Global Impact Report. — Mode of access: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/global-report-home.html/>. — Title from the screen.
7. *Oficjalna strona Polskiej Izby Książki*. Książki w codziennym życiu Polaków. Raport z badania Polskiej Izby Książki. Kierunkii formy transformacji czytelnictwa w Polsce. — Mode of access: [https://www.pik.org.pl.](https://www.pik.org.pl/) — Title from the screen.
8. *Wolimy e-czytać czy e-słuchać?*, Rynek-ksiazki.pl z dn. 1 października 2014. — Mode of access: <https://rynek-ksiazki.pl/rynek-ksiazki/rynek-audiobookow/>. — Title from the screen.
9. *Rynek audiobooków*, Rynek-ksiazki.pl z dn. 27 grudnia 2016. — Mode of access: <https://rynek-ksiazki.pl/rynek-ksiazki/rynek-audiobookow/>. — Title from the screen.

Larysa Tatarinova

Audiobook. Development trends in 2020

The article examines the rapid development of the global audiobook market, which is currently the fastest growing sector in the field of book production. It was found that the audiobook market in the United States, which today is considered the largest in the world for the twelve months of 2019 grew by 47% compared to 2018. The growth trend of the audiobook market is stable, growth continues in 2020. The reasons for the growth, which are primarily related to the development of technology, have been studied. Smartphones, tablets and, more recently, artificial intelligence — all this has spurred the development of audiobooks and provided the desired way to get acquainted with the book to those who have vision problems, the elderly. The market for audiobook CDs in 2010 was 58% of sales against 42% digital shifts. The shift towards the rapid growth of audiobooks began when we switched to digital media instead of using audiobook CDs. In recent years, the situation has changed rapidly because many older people have become better versed in technology, and also because the emergence of new gadgets that can read, attracts a new audience that is getting younger. The average age of listeners has grown from those who are 50 (which was relevant in 2010) to those who are not yet 50. In 2018, Google launched an audiobook store for people aged 45 in different countries in nine different languages. It is emphasized that the audiobook attracts a diverse audience, as it is no longer aimed exclusively at the elderly, but becomes interesting to people of all ages from all walks of life. It has been proven that audiobooks are rapidly gaining share in both the book market and the general media market, but the share of audiobooks in the book market does not come from printed books. 78% of all income from the book trade in the world is accounted for by the printed book. Audiobooks are taking away the frequent market in which e-books dominated a few years ago. According to analysts, by the end of 2023, revenue from the sale of audiobooks will be equal to revenues from e-books.

Keywords: audiobook; e-book; podcast; smart speaker; narrator; listener; audiobook market; marketing; audiobook publishers; self-published audiobooks

Надійшла до редакції 12 травня 2020 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 070.16:578.834COVID-19(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).31-39

Михайло Оніщук,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу моніторингу
засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

COVID-19: український вимір

(за матеріалами вітчизняних і зарубіжних ЗМІ)

У статті досліджено діяльність вітчизняних і зарубіжних ЗМІ з метою встановлення причин виникнення, перебігу та можливих наслідків пандемії COVID-19, а також виявлення особливостей протидії коронавірусу в Україні.

У результаті аналізу контенту матеріалів ЗМІ, спеціальних звітів Європейської служби зовнішніх зв'язків виявлено, що з появою коронавірусу в китайському м. Ухань на телебаченні, в інтернеті та соціальних мережах значного поширення набула недостовірна інформація, чутки, дезінформація, міфи. Це чинить негативний морально-психологічний вплив на населення всіх без винятку держав світу й може мати згубні наслідки для суспільної безпеки, охорони здоров'я та ефективної соціальної комунікації в умовах кризи.

З'ясовано, що, незважаючи на безпрецедентну увагу з боку спецслужб провідних країн світу до питання про походження коронавірусу, у ЗМІ поширюються різні варіанти та погляди на цю проблему. Сьогодні є кілька версій про штучне чи природне походження COVID-19, розглядаються різні суб'єкти, що могли б стати розповсюджувачами коронавірусу, але однозначної причини його виникнення не встановлено.

У зарубіжних ЗМІ, як свідчить дослідження, доволі активно поширюється думка про те, що пандемія має штучне походження й спрямована на скорочення чисельності населення земної кулі, а тих, хто залишиться, слід узяти під суворий контроль.

Виявлено певні особливості перебігу COVID-19 в Україні: протидія пандемії коронавірусу проходить в умовах нищення системи охорони здоров'я, гострого протистояння між колишньою та нинішньою владою, посилення зовнішнього управління в політичній, економічній і соціальній сферах, функціонування на території нашої держави низки біологічних лабораторій військового відомства США, зростання випадків домашнього насильства тощо. Комплекс проблем, що негативно впливають на боротьбу з цією хворобою, розв'язується в умовах війни проти Російської Федерації.

З'ясовано, що багато проблем у боротьбі з пандемією було закладено у процесі становлення України як незалежної держави, особливо минулою владою. Це стосується медичної реформи, скорочення кількості туберкульозних диспансерів, ліквідації санітарно-епідеміологічної служби, корупції на всіх щаблях державної влади, формування в країні атмосфери бездуховності та вандалізму.

Засоби масової інформації наголошують, що після спалаху коронавірусу світ уже розпочав змінюватися, як це відбувалося після пандемій чуми XIV—XV століть, революцій XVIII—XIX століть, двох світових воєн XX століття тощо. Досвід переконує, що такі глобальні повороти, разом із численними людськими жертвами, негативними економічними та екологічними наслідками стимулювали потужніший розвиток людства й пробудження його свідомості.

Ключові слова: COVID-19; пандемія коронавірусу; дезінформація; міфи; недостовірна інформація; медична реформа; санітарно-епідеміологічна служба; протидія коронавірусу; соціальні мережі; "операції базового ефекту"; інформаційно-психологічні операції; організаційна зброя; інформаційно-психологічні технології; фейки; стратегічні комунікації; корупція

Постановка проблеми. Виникнення, перебіг і можливі наслідки пандемії COVID-19 сьогодні перебувають у центрі уваги світової спільноти. Проблема коронавірусу, з якого боку не розглядали б її геополітичні центри сили, привертає увагу лідерів усіх держав світу, представників усіх галузей науки, особливо медиків, економістів, політиків — по суті, все населення планети. Унікальність феномена COVID-19 полягає в невизначеності самої проблеми, особливостях і специфіці проходження біологічних процесів у сучасних умовах, а також гострому протистоянні основних політичних гравців на світовій арені. Є й інші фактори, що впливають на парадигму цієї проблематики, але вони не мають вирішального значення.

З появою коронавірусу вітчизняні та зарубіжні ЗМІ основні зусилля зосередили на висвітленні його симптомів, профілактичних заходів, рекомендацій щодо протидії. Центральне місце посіла статистика виникнення, географія поширення, можливі форми й способи боротьби з недугою. Аналіз змісту повідомлень ЗМІ про зростання кількості захворювань і поширення COVID-19 у світі певною мірою свідчить про цілеспрямований, керований характер подання інформації. Протягом перших місяців 2020 р. для повідомлень медіа була характерна суха статистика, інтрига щодо суті та змісту проблеми, брак інформації стосовно причин виникнення й винуватців витоку вірусу.

Ці та інші чинники підтверджують, що інформаційний привід для інформаційно-психологічного супроводження "базового ефекту" в рамках інформаційно-психологічної операції, яким виявився COVID-19 із китайського Уханя, був ретельно продуманий, підготовлений і задіяний у системі стратегічних комунікацій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить, що розв'язання цієї проблематики потребує системних досліджень, часового простору, скоординованих зусиль учених провідних країн світу в різних галузях науки. Сьогодні, на жаль, ще обмаль наукових публікацій, книг, матеріалів наукових конференцій, безпосередньо присвячених проблематиці боротьби з коронавірусом. В інтернеті оприлюднюють здебільшого публіцистичні статті, статистичні дані, відомості щодо особливостей перебігу пандемії в різних країнах чи регіонах тощо. Фундаментальних наукових праць, присвячених проблемам COVID-19, поки не виявлено. Водночас привертає увагу публікація голови міжвідомчої Робочої групи з математичного моделювання проблем, пов'язаних з епідемією коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні, заступника директора з наукової роботи

Інституту проблем математичних машин та систем НАН України, доктора фізико-математичних наук І. Бровченка під назвою "Розробка математичної моделі поширення епідемії COVID-19 в Україні" [1].

Мета статті. Через те, що проблема пандемії коронавірусу у світі доволі нова, наукові дослідження в цей складний час активно проводяться насамперед у галузі медицини з метою винаходу вакцини. Саме тому, *основною метою статті* є вивчення, аналіз та узагальнення порушеної проблеми в системі соціальних комунікацій.

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: провести аналіз витоків, перебігу й можливих наслідків пандемії COVID-19 за матеріалами ЗМІ; здійснити моніторинг змісту діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗМІ в умовах пандемії COVID-19 в Україні та за її межами; розглянути соціально-психологічні аспекти впливу пандемії коронавірусу на політичні, міжособистісні стосунки в Україні; узагальнити особливості перебігу пандемії COVID-19 в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком XXI ст. на розвиток земної цивілізації вплинуло багато визначних подій: економічні кризи, пандемії таких хвороб, як чума, холера, локальні війни та збройні конфлікти, природні катаклізми й катастрофи. Сьогодні, з огляду на їх наслідки, виокремимо кілька найважливіших подій у світі, що визначили подальшу еволюцію людства.

По-перше, оголошення війни з тероризмом унаслідок атаки на будівлі ВТЦ у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. Ця подія планетарного масштабу до сьогодні викликає сумніви в правильності інтерпретації проблеми. На жаль, і в наш час ще ніхто у світі не може поставити крапку та однозначно визначити сутність, зміст, причини й організаторів цієї трагедії, що стала детонатором боротьби з "тероризмом". Є версії, висувуються гіпотези, й, нарешті, публікуються документальні підтвердження про заплановану й проведеною акцію спецслужб, але остаточною крапку в цій справі ще не поставлено. З часом ця трагедія втрачає актуальність, виникають інші важливі проблеми.

По-друге, поява коронавірусу в грудні 2019 р. у Китаї перевернула всі сучасні поняття про хвороби минулого століття. Пандемія COVID-19 сколихнула весь світ не тільки трагічними наслідками. В порівнянні з іншими катастрофічними хворобами, за свідченнями окремих фахівців у цій галузі, вони не такі вже й критичні. Попередній аналіз контенту повідомлень ЗМІ, тональність і стиль викладу матеріалів

свідчить про можливу, хоча й спонтанну, координацію їх діяльності. Особливу увагу привертає інформаційно-психологічне забезпечення виникнення, перебігу та констатації деталей проблеми. До цього часу у світі, на наш погляд, не було такого докладного супроводження й конкретизації перебігу хвороби з боку мас-медіа, реагування лідерів провідних країн світу на стан і перспективи її поширення. Частково, правда, це стало можливим завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій.

По-третє, український вимір коронавірусу, його масштаби в нашому суспільстві засвідчують, що саме в цей час і в цих умовах держава виявилася цілковито не готовою до боротьби з пандемією. Якщо провідні країни світу також не були готові до протидії хвороби, що доводять заяви їхніх лідерів, то в Україні цією проблемою спекулює тільки опозиція, котра, власне, й створила її передумови.

Аналіз повідомлень ЗМІ виявив, що у США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії та інших країнах боротьба з поширенням COVID-19 здійснюється здебільшого власними силами й засобами. Водночас наголошується, що в нашій державі від початку не було ані сил, ані засобів, ані технологій, ані форм і способів боротьби з новою хворобою. Все це відбувається на тлі глибокої економічної, суспільно-політичної й духовної кризи, в умовах війни з РФ, масового повернення українців з-за кордону, жорсткої конфронтації політичних еліт. Негативними чинниками стали також вимоги з боку МВФ, фактори управління інших центрів зовнішнього впливу, що наполягають на ухваленні закону про відкриття ринку землі, проведення нескінченних реформ і багато іншого.

Від початку спалаху коронавірусу громадськість стала свідком поширення значної кількості чуток, міфів і дезінформації щодо причин виникнення, перебігу та наслідків хвороби. Про це зазначено у спеціальному звіті Європейської служби зовнішніх зв'язків (ЄСЗЗ) [2].

Спираючись на спеціальні звіти ЄСЗЗ, провідні західні ЗМІ зауважують, що дезінформація, міфи та неперевірені відомості продовжують ширитися світом. Це може мати згубні наслідки для суспільної безпеки, охорони здоров'я та ефективної соціальної комунікації в умовах кризи. У цьому контексті, на основі аналізу й узагальнення контенту ЗМІ важливо розрізнити численні форми недостовірної інформації, дезінформації та спроби маніпулювання ними. Багато з них є частиною навмисних та узгоджених дій із боку державних органів влади або суб'єктів, котрих спонсорують іноземні держави.

В умовах браку достовірних відомостей про коронавірус надзвичайно важливо скоординувати практичні дії органів державної влади, політичних партій, громадських організацій усередині кожної держави. Такими прикладами можуть слугувати сплановані кампанії, що проводяться в державах-членах ЄС та сусідніх регіонах і передбачають контролювання іноземними державами засобів масової інформації й каналів у соціальних мережах з метою поширення

неправдивих медичних даних і дезінформації про ЄС і його партнерів. Аналіз діяльності робочої групи ЄСЗЗ зі стратегічних комунікацій і незалежних експертів доводить, що вкрай небезпечна та шкідлива дезінформація про COVID-19 блискавично поширюється в невеликих ЗМІ всередині та за межами ЄС, де технологічні компанії мають менше стимулів ужити адекватних контрзаходів.

Окрім цілеспрямованих і часом підтримуваних державою кампаній, у соціальних мережах продовжують поширюватися теорії змови та недостовірні або дезорієнтуюча інформація про коронавірусну інфекцію. В аналізі, що охоплює матеріали, опубліковані п'ятьма європейськими й арабською мовами, неурядова організація Avaaz виявила, що "мільйони користувачів мережі "Фейсбук", як і раніше, піддаються ризику отримання небезпечної неперевіреної інформації про коронавірус у великих обсягах". Фахівці Avaaz проаналізували відібраний контент і з'ясували, що він був опублікований у зазначеній соцмережі понад 1,7 мільйона разів, а переглянули його приблизно 117 мільйонів разів [3].

Робоча група ЄСЗЗ зі стратегічних комунікацій провела додатковий аналіз матеріалів, оприлюднених дев'ятьма європейськими мовами, зокрема чеською, німецькою, польською, російською та українською. При цьому можна констатувати, що неправдива й дезорієнтуюча інформація продовжує тиражуватися всіма мовами, навіть якщо вона вже була ідентифікована місцевими фактчекерами (фахівці, які перевіряють достовірність фактів. — *Ред.*). Оцінити сукупне охоплення — завдання нездійсненне, але можна з упевненістю сказати, що відповідний контент досягає мільйонів користувачів усіма проаналізованими мовами.

Так, наприклад, кожен третій опитаний у шести країнах (Аргентина, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, США та Південна Корея) стверджує, що в період до 15 квітня натрапляв на "величезну кількість" неправдивої або дезорієнтуючої інформації про COVID-19 у соціальних мережах і застосунках для обміну повідомленнями [4].

Третина громадян Великої Британії, наприклад, вважає, що горілку можна використовувати для дезінфекції рук. За даними BBC, в одній іранській провінції від вживання технічного спирту загинуло більше людей, ніж від COVID-19. Всі вони повірили чуткам про те, що спирт захищає від вірусу.

Великі групи людей регулярно проводили незаконні мітинги в Берліні, протестуючи проти "тероризму щеплень" і заявляючи, що COVID-19 — це всього лише грип [5].

Подібних фактів виявлено багато. На їх вплив і розраховують фахівці інформаційно-психологічних операцій, які супроводжують перебіг пандемії коронавірусу.

Провідні ЗМІ повідомляють, що у світі сьогодні точиться гостра боротьба у сфері проблеми появи коронавірусу COVID-19. З одного боку, вчені, політики, державні діячі дотримуються думки, що ця хвороба XXI століття виникла природним шляхом, інші вважають, що її було створено штучно.

Дослідження однієї з міжнародних груп науковців спростовує твердження про те, що COVID-19 був створений штучно в лабораторних умовах. Зокрема, вчені з двох американських університетів — Колумбійського університету в Нью-Йорку й Університету Тулейна в Новому Орлеані, а також Сіднейського університету в Австралії опублікували сенсаційні результати.

Вони стверджують, що коронавірус SARS-CoV-2, що викликає COVID-19, виник і розвивався до нинішнього стану суто еволюційним шляхом. Він не міг бути створений штучно, а отже розповіді про лабораторне походження коронавірусу й змови — "чи то Китаю проти всього світу, чи то Заходу проти Китаю" — не мають жодних підстав, підсумовують учені [6].

Водночас істеблшмент Великої Британії припускає, що пандемія коронавірусу, можливо, розпочалася через витік із лабораторії в китайському місті Ухань. За інформацією медіа, представник Комітету з надзвичайних ситуацій заявив про розвіддані, що свідчать про витік COVID-19 з однієї з лабораторій Уханя, де розташований Інститут вірусології та Центр контролю захворювань.

Американський експерт із біологічної безпеки, професор Р. Ебrait вважає, що під час вивчення вірусів в уханській лабораторії порушували правила техніки безпеки. За словами експерта, рівень захисту мав бути не нижчим "4", тоді як учені КНР нібито застосовували захист класу "2".

Водночас офіційно влада Сполученого Королівства дотримується загальноприйнятої версії — передачі коронавірусу від тварин людям на ринку в Ухані.

Припущення про лабораторне походження COVID-19 виникали й раніше. Зокрема, 12 березня китайський МЗС заявив про можливість проникнення штаму в КНР через військовослужбовців США, де, за даними відомства, й раніше фіксували смерті від коронавірусу. Президент США Д. Трамп категорично відкинув ці підозри [7].

Щодня з'являються нові дані, пов'язані з походженням COVID-19. Основна версія: хвороба виникла в Китаї, вона створена штучно або має природне походження, інша гіпотеза — коронавірус розроблено в США й доставлено в Китай.

Про те, що пандемія має штучне походження та спрямована на скорочення чисельності населення, а тих, хто залишиться, слід узяти під суворий контроль, повідомляють окремі закордонні ЗМІ. У цьому зв'язку варта уваги публікація П. Кьоніга (Peter Koenig) — наукового співробітника Центру вивчення глобалізації (Centre for Research on Globalization, CRG, м. Монреаль, Канада), економіста й геополітичного аналітика, який раніше працював у Світовому банку. Його статтю "Смертельна зброя США COVID-19: план зі скорочення населення Землі і ID2020" присвячено аспектам походження, перебігу й наслідкам пандемії коронавірусу [8].

Автор публікації наголошує, що ВООЗ визнала епідемію COVID-19 "пандемією", хоча немає ані най-

меншої її ознаки. Під час пандемії смертність від зараження сягає понад 12%. В Європі рівень смертності становить майже 0,4% або менше — за винятком Італії, що являє собою особливий випадок, коли пік смертності становив 6%. На сторінці організації в соцмережі повідомляється: "ВООЗ цілодобово оцінює цей спалах, і ми глибоко стурбовані як тривожними рівнями поширення й серйозності, так і тривожними рівнями бездіяльності... Тому ми зробили висновок, що COVID-19 можна охарактеризувати як пандемію".

У Китаї, зазначено далі в публікації, рівень смертності досяг піку лише кілька тижнів тому й становив приблизно 3%, а згодом повернувся до 0,7%. Цей рівень швидко знижується, Китай повністю контролює захворювання. І це — з допомогою не протипалочних ліків, а розробленого Кубою 39 років тому препарату під назвою "Інтерферон альфа 2В (IFNrec)". Він надзвичайно ефективний у боротьбі з вірусами та іншими захворюваннями, але майже не відомий і не використовується в інших країнах, оскільки США в рамках незаконного ембарго проти Куби не дозволяють продавати ці ліки на міжнародному рівні.

Найімовірніше, ВООЗ отримала накази "згори" — від тих людей, які також керують президентом США Д. Трампом і "лідерами" Європейського Союзу та його країн-членів, від тих, хто прагне керувати світом за допомогою сили Єдиного світового порядку.

Після того, зазначено у статті П. Кьоніга, пандемію оголосили офіційно, наступним кроком може стати — також за рекомендацією ВООЗ чи окремих країн — "насильницька вакцинація" під наглядом поліції або збройних сил. Тих, хто відмовиться, можуть покарати штрафами чи в'язницею.

Якщо й насправді відбуватиметься насильницька вакцинація, то люди не знатимуть, який тип коктейлю додають до вакцини. Вона може стати повільним вбивцею, що подіє лише за кілька років. А може стати захворюванням, котре вразить тільки наступне покоління. Або засобом, що послаблює мозок. Або геном, що зробить жінок безплідними... Все можливо. І завжди — все це з метою повного контролю за населенням і заради скорочення населення. Звичайно, за кілька років ніхто не дізнається, звідки взялася та хвороба. Такого технологічного рівня досягли лабораторії біологічної війни у США, Великій Британії, Ізраїлі, Канаді, Австралії...

П. Кьоніг висуває також і іншу гіпотезу. Вона полягає в тому, що під час вакцинації, якщо не з цієї версії, то, можливо, з пізнішої, можуть бути введені наночіпи, про що людина не знатиме. У чіп віддалено завантажать усі її персональні дані, зокрема й банківські рахунки — цифрові гроші. Так, цифрові гроші — це те, до чого прагнуть "вони", аби ви й справді більше не могли контролювати своє здоров'я та інші персональні дані, а також доходи й витрати. Ваші гроші можуть бути заблоковані чи видалені — як "санкції" за погану поведінку, за "рух проти течії". Ви можете стати простим рабом господарів. У порівнянні з цим феодалізм видається прогулянкою в парку, наголошує науковець [8].

Недарма генеральний директор ВООЗ д-р Т. А. Гебрейесус зауважив, що людство має рухатися в напрямі цифрових грошей, оскільки фізичні паперові та монетні здатні поширювати хвороби, особливо епідемічні, як-от коронавірус. Цивілізація прямує до тоталітарного стану світу. Це є частиною порядку денного ID2020. І кроки, котрі передбачено здійснити в наш час, готувалися давно, зокрема й за допомогою комп'ютерного моделювання коронавірусу 18 жовтня 2019 р. у Медичному центрі Джонса Гопкінса в Балтіморі, спонсором якого стали Всесвітній економічний форум (ВЕФ) і Фонд Білла та Мелінди Гейтс.

Одним із головних захисників масових щеплень, передусім в Африці, є Б. Гейтс — відомий прихильник скорочення населення, що становить головне завдання еліти у Всесвітньому економічному форумі, сім'ях Рокфеллерів, Ротшильдів, Морганів тощо. Мета — зменшити кількість людей, які (вузька еліта) можуть жити довше й краще, внаслідок того, що скорочуються і обмежуються природні ресурси.

Про це відкрито заявляв уже в 1960—70-х рр. Г. Кіссінджер, держсекретар адміністрації Р. Ніксона, один з інженерів війни у В'єтнамі й головний відповідальний за напівлегальне бомбардування Камбоджі та геноцид мільйонів її неозброєних мешканців. Поряд з організованим разом із ЦРУ державним переворотом у Чилі 11 вересня 1973 р., коли було вбито демократично обраного С. Альєнде та приведено до влади військового диктатора Піночета, Г. Кіссінджер скоїв й інші військові злочини. Сьогодні він є, так би мовити, представником Рокфеллерів та їхнього "Більдерберзького клубу", зазначає П. Кьоніг.

Неупереджений аналіз і синтез сутності й змісту повідомлень вітчизняних ЗМІ впродовж 2020 р. свідчить про те, наша держава зіткнулася з подвійною кризою, катастрофічні наслідки якої викликані проведенням першого етапу реформи системи охорони здоров'я, ініційованою минулою владою на чолі з П. Порошенком. Тепер уже достеменно відомо, що новація виявилася, по суті, її крахом. Особливо відчутно це стало з ухваленням Міністерством охорони здоров'я рішення скоротити на 50% фінансування спеціалізованих лікарень із 1 квітня 2020 р., ліквідувати санітарно-епідеміологічну службу, провести інші структурні зміни, спрямовані на ускладнення доступу громадян до отримання лікарської допомоги.

Соціально-психологічні наслідки COVID-19 для України в умовах, що склалися, стануть предметом дослідження науковців у майбутньому. Сьогодні важко з'ясувати, хто винен у тому, що сталося, — нинішній міністр чи його попередники. Однак реальність переконує, що після подій на Майдані 2014 р. жоден міністр не зміг зробити вкрай важливих кроків: забезпечити виділення адекватних ресурсів на створення сучасних громадських служб з охорони психічного здоров'я за умови збереження старої системи до того часу, як її завдання виконуватиме нова.

Однією з найхарактерніших особливостей перебігу COVID-19 в Україні є те, що в нашій державі перманентно проводяться нескінченні реформи. Головне

правило їх реалізації у сфері охорони здоров'я полягає в тому, щоб не руйнувати стару систему, поки не сформується нова. Міністри цілком проігнорували міжнародний досвід у цій важливій галузі, називаючи такий підхід "радянським і корумпованим". Внаслідок цього утворився хаос, увінчаний фатальним рішенням про скорочення фінансування на 50%, що зачіпає психіатричні лікарні й туберкульозні диспансери, робить недоступною медичну допомогу в сільській місцевості.

Дослідження, проведені Інститутом психіатрії при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, довели, що найбільше від цього рішення постраждали установи довготривалого догляду, де перебувають пацієнти з хронічними захворюваннями. В окремих закладах залишилося лише 12% початкового фінансування. Протягом перших тижнів від старту реформи приблизно в 50 психіатричних лікарнях України було звільнено понад 3000 співробітників, у тому числі 200 лікарів і 600 медичних сестер. Ще 800 працівників було переведено на неповний робочий день.

Сьогодні складається катастрофічна ситуація: хоча психіатричні лікарні належать до числа найуразливіших до масової інфекції COVID-19, їх керівництво змушене звільняти частину персоналу через брак коштів. З усієї країни у ЗМІ надходять повідомлення про згорання медичних послуг для населення. Коли в суспільстві загалом, а особливо серед тих, хто вже має проблеми з психічним здоров'ям, збільшуються тривога та стрес і можна очікувати значного зростання числа госпіталізацій та спроб самогубства, лікарні змушені обмежувати спектр послуг.

Замість того, щоб надавати персоналу медзакладів адекватні засоби індивідуального захисту від COVID-19, Міністерство охорони здоров'я позбавляє їх і без того вельми кволої фінансової основи, що дає змогу так-сяк функціонувати. Внаслідок цього не вирішуються питання психічного здоров'я, як-от алкоголізм, побутове насильство та інші супутні проблеми, що може призвести до ще масштабнішої катастрофи.

Це не просто безвідповідальність, наголошують окремі ЗМІ. Це більше схоже на злочинну діяльність із далекосяжними наслідками. Світовій спільноті в галузі охорони психічного здоров'я час підняти голос і закликати український уряд нарешті взяти на себе повну відповідальність за надання населенню необхідної медичної допомоги.

ЗМІ, зокрема інформаційна агенція Західної України "Дивись.info" (dyvys.info), зазначають, що через карантинні заходи у світі виразна тенденція до збільшення кількості розлучень і фактів домашнього насильства. Зі свого боку, закордонні ЗМІ повідомляють, що в Китаї стрімко зросло число поданих заяв про розлучення, а в Італії — випадків сімейного насильства.

ІА "Дивись.info" вирішила з'ясувати, яка ситуація в Україні, чи загрожує карантин нашим сім'ям і як уникнути конфліктів в умовах обмеження особистого простору. За даними національної поліції України, від 12 до 18 березня 2019 р. у Львові здійснено 152 ви-

клики через сімейне насильство, конфлікти, сварки. "Цього року сталося 199 випадків за цей самий період", — повідомила речниця патрульної поліції Львівської області К. Рибій [9].

І, на жаль, можемо очікувати зростання кількості таких випадків не тільки в період карантину, а й після його завершення, адже час сумісного перебування людей у сім'ях збільшується. Така динаміка відбувається на фоні погіршення економічного стану родин і доволі стресової та психологічно нестабільної ситуації загалом. Відтак це може призвести до того, що наша статистика фіксуватиме зростання випадків домашнього насильства.

Уточнення бюджету України на 2020 р. Верховною Радою України, позиція Президента України В. Зеленського вселяють поміркований оптимізм щодо розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми.

Наступною особливістю перебігу COVID-19 в Україні є протидія колишньої влади на чолі з П. Порошенком боротьбі за подолання коронавірусу в державі. Якщо у провідних країнах світу пандемію зупиняють спільними зусиллями органів державної влади, політичних партій, громадських організацій і об'єднань, то в Україні спостерігаємо активні спроби опозиційних сил перешкодити діям Президента, уряду та Верховної Ради, спрямованим на боротьбу з COVID-19. Це робиться утаємничено: акценти зосереджено не на безпосередній критиці дій влади в боротьбі з хворобою, а на інших проблемах, що прямо не стосуються протиепідемічних заходів. Врешті-решт, за задумом організаторів, ця латентна діяльність має вплинути на ставлення населення України до зусиль влади, яка, на думку опозиції, не здатна впоратися з викликами й загрозами пандемії.

Аналіз публікацій у соціальних мережах, змісту контенту блогерів, висловлювань політичних лідерів, зокрема першого Президента України Л. Кравчука, засвідчує, що проблеми боротьби з пандемією були закладені минулою владою на чолі з П. Порошенком. Це стосується медичної реформи, ліквідації санітарно-епідеміологічної служби, корупції на всіх щаблях державної влади, формування в державі атмосфери бездуховності та вандалізму. Засоби масової інформації не тільки в Україні, а й за її межами останнім часом дедалі відвертіше висвітлюють морально-психологічний портрет п'ятого Президента України та його "команди". За даними громадсько-політичного журналу України *Elise Journal*, цілий рік П. Порошенко опікувався винятково В. Зеленським, присвятивши йому 96% ефірного часу. Доходило до такого абсурду, що пропагандисти олігарха обговорювали, в яких трусах бігає очільник країни та яку спідню білизну одягла його дружина [10].

З одного боку, аналіз пропагандистської кампанії "п'ятої колони" на чолі з П. Порошенком підтверджує, що жодних вагомих аргументів проти діяльності сьогоденної влади вона не має. Опозиційні ЗМІ "розкручують" факти телефонного листування представника "Слуги народу" зі своєю коханкою на засіданні Верховної Ради, обливають брудом висловлю-

вання окремих представників влади, які, певно, й заслуговують на критику, але не можуть бути підставою для широкомасштабних пропагандистських кампаній. Медіа створюють й інші інформаційні приводи, як-от зустріч Президентом України В. Зеленським комерційного рейсу літака "Мрії" з Китаю, рішення мера Черкас про скасування карантинних обмежень. Це також і організація акцій протесту з вимогою закінчити термін дії карантинних заходів і багато інших.

З іншого боку, олігархічні ЗМІ, по суті, повністю замовчують факти злочинної діяльності минулої влади, й у цьому разі бачимо цілковиту відсутність інформаційно-психологічної протидії фейковим повідомленням про некомпетентність сучасного уряду. Сьогодні ніхто не несе відповідальності за наклепи на чинну владу, погрози її представникам, зокрема й Президентові. В цих умовах стає зрозумілим, чому всі без винятку опозиціонери повстали проти ухвалення закону про дезінформацію. Його відсутність дає змогу всім охочим обливати брудом чинного Президента у соцмережах, прославляти "заслуги" П. Порошенка, блокувати розслідування кримінальних справ проти учасників і лідерів Майдану, здійснювати кампанії дискредитації проти найвищих чиновників органів державної влади та сприяти їх швидкій ротатії в Кабінеті Міністрів.

Ці та багато інших фактів, як свідчать матеріали ЗМІ, становлять основу так званих "операцій базового ефекту", що сьогодні перетворилися на потужну організаційну зброю минулої злочинної влади, котра всіма силами й засобами намагається повернути довіру українців.

Сталося так, що весь світ виявився не готовим до боротьби з пандемією. Морально-психологічні особливості українських реалій полягають у тому, що в нашій країні олігархічні ЗМІ цілодобового навізують громадянам думку про бездіяльність чинної влади у протидії коронавірусу, а якщо вона щось і робить, то неправильно, не так, як треба. Водночас телеканал "Україна" активно рекламує гуманітарну підтримку олігарха Р. Ахметова, телеканал "Інтер" невпинно висвітлює допомогу медичним закладам родини Медведчуків. Інші медіа також активно відпрацьовують гроші власників.

Допомога олігархів закладам охорони здоров'я в цей складний час — вкрай важливий крок, але однобічна демонстрація цих заслуг не має нічого спільного з моральністю.

Експерти підрахували, що за останній рік П. Порошенко витратив на боротьбу проти Президента України В. Зеленського понад 1 мільярд гривень. У цю суму входить утримання трьох телеканалів, а саме: "5 каналу", "Прямого" та "Еспрессо". Загальна кількість пропагандистів — понад 500 осіб. Також у цей бюджет закладено утримання армії ботів і "лідерів думок", які окупували український сегмент мережі "Фейсбук" і працюють за гроші олігарха. Загальна кількість ботів, ломів і так званих експертів налічує понад 12 000 осіб. Окрім того, виділяються кошти для

підкупу чиновників різного рівня, голів місцевих рад і різноманітних організацій, також залучених до боротьби проти В. Зеленського; на утримання партій "Європейська солідарність", "Голос" і частини депутатів партії "Слуга народу". До цих видатків належать і гроші, котрі олігарх витрачає на фінансування величезного штату західних лобі, які відбілюють його в очах заокеанських партнерів і розробляють диверсії проти В. Зеленського та його команди. Фінансується також утримання армії "активістів" і "побратимів", які лише за рік спробували організувати чотири Майдани [10].

Наступною особливістю українського виміру COVID-19 є те, що на території нашої держави функціонує низка біологічних лабораторій Пентагону, і цей факт офіційно визнало посольство Сполучених Штатів. Від 2014 до 2017 р. в Україні побудовано 13 американських військових біологічних лабораторій. У них працюють винятково американці, а фінансування повністю надходить із бюджету Міністерства оборони США. Місцева влада зобов'язалася не втручатися в їх роботу. Військові лабораторії, фахівці яких здебільшого працюють над вивченням і виробництвом вірусів і бактерій, розташовано в Одесі, Вінниці, Ужгороді, Львові (три), Харкові, Києві (три), Херсоні, Тернополі; кілька діє поблизу Криму та Луганська.

Виникає логічне запитання: чому американці не розміщують ці об'єкти у себе, на території США? Чому Сполучені Штати обирають для цих цілей африканські країни, а від 2014 р. — ще й Україну? Привертає увагу той факт, що після приходу до влади П. Порошенка роботу американських військових біологічних лабораторій у нашій державі втаємничили ще більше.

Депутати від "Опозиційної платформи "За життя" подали запит В. Зеленському щодо 13 американських біологічних лабораторій, котрі діють в Україні, однак фінансуються Пентагоном, тобто військовим відомством США. В опублікованій 22 квітня 2020 р. офіційній позиції посольства Сполучених Штатів щодо цього зазначено: "Програма боротьби з біологічною загрозою Міністерства оборони США працює в Україні разом з українським урядом над забезпеченням консолідованого й захищеного зберігання збудників хвороб і загрозованих токсинів у відповідних державних установах, так щоб при цьому можна було проводити мирні дослідження й розробляти вакцини" [11].

В Україні історія "благодійної" допомоги місцевим закладам охорони здоров'я з боку США розпочалася 29 серпня 2005 р., коли між такими різними відомствами, як Міністерство оборони США та Міністерство охорони здоров'я України було укладено угоду про співпрацю в галузі профілактики технологій проліферації, патогенів та експертиз, що можуть бути використані для розвитку біологічної зброї. У документі докладно визначено дії нашої країни, а саме: не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність, передбачену цією угодою; передати США для біологічних досліджень патогени (мікроорганізми, здатні викликати хворобу іншої живої істоти), а в пункті 4 статті 7 зазначено, що американці дістають доступ до державних секретів України в цій галузі [12].

Отже, попри цілковиту втаємниченість появи й спонтанний характер висвітлення пандемії коронавірусу в Україні та світі, у сфері соціальних комунікацій, як свідчать матеріали ЗМІ, сьогодні з'являється дедалі більше інформації, що не могла би бути доступною у звичайних умовах повсякденного життя.

Висновки. Моніторинг змісту, форм і способів діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗМІ в умовах пандемії COVID-19 в Україні та за її межами виявив, що більшість повідомлень інформаційних агенцій і телеканалів, матеріалів у соціальних мережах мають, можливо, й спонтанно, типову структуру та стандартний контент. Тональність і стиль викладу свідчать про стереотипи діяльності медіа, докладне супроводження й конкретизацію перебігу хвороби, масовану реакцію лідерів провідних країн світу на стан і перспективи розвитку пандемії.

Безпрецедентна увага світових спецслужб до питання про походження коронавірусу поки що не дає практичних результатів. Сьогодні розглядаються різні суб'єкти і обставини, здатні сприяти поширенню коронавірусу, але остаточної причини його виникнення не з'ясовано. Вищі державні керівництва США, Китаю, РФ, інших держав звинувачують одне одного в можливому витокі COVID-19, але сьогодні, наскільки відомо з відкритих джерел, точної картини не встановлено.

Характерною ознакою спеціальних операцій, до яких можна віднести й появу коронавірусу, є їх латентність, закритість виконавців. Чинна система, саме через надзвичайний характер цих операцій, принципово не спроможна виявити й упередити подібні виклики та загрози. Для протидії згубним наслідкам потрібно розробити систему спеціальних заходів з їх нейтралізації.

Висвітлення у ЗМІ пандемії COVID-19 супроводжується небувалим сплеском міфів, чуток, дезінформації стосовно причин виникнення, перебігу й можливих наслідків цієї хвороби. Слідом за зростанням тривожності в суспільстві збільшився потік домислів про коронавірус, котрим користувачі мережі не тільки вірять, а й охоче поширюють. Це може мати негативний вплив на систему охорони здоров'я, суспільну безпеку та ефективність соціальної комунікації в умовах кризи. У цьому контексті, на основі аналізу та узагальнення контенту ЗМІ, важливо розрізнити численні форми недостовірної інформації, дезінформації та спроб маніпулювання ними.

З метою підтримання інформаційної безпеки та запровадження кримінальної відповідальності громадян за поширення чуток і дезінформації в мережі на початку березня 2020 р. влада Китаю застосувала санкції до сотень користувачів. "Закон про соціальні мережі" діє у Німеччині від 2017 р. Шлях законодавчого захисту громадян від брехні в соціальних мережах обрали Іран, Саудівська Аравія, Єгипет, Туреччина й низка держав на Балканському півострові. Стурбовані фейками про коронавірус і в західній Європі: навіть ті країни, котрі поки не ввели відповідальність за поширення неправдивої інформації, зауважили, що розглядають можливість запровадження відповідних заходів. Британський уряд, підтримуючи

тренд боротьби з фейками, взяв на себе серйозні зобов'язання: рік тому влада анонсувала нові жорсткі методи захисту, покликані зробити країну "найбезпечнішим у світі місцем для онлайн-спілкування". Передбачалося, що на соціальні мережі та інші мережеві платформи покладуть обов'язок захищати користувачів від небажаного контенту під загрозою великих штрафів і блокувань. Особисту відповідальність можуть понести і співробітники компаній. За дотриманням стандартів повинен стежити незалежний регулятор.

Ситуація, що складається в інформаційному просторі України, особливо з погляду інформаційної безпеки громадян, змушує звернутися до закордонного досвіду боротьби проти дезінформації, поширення наклепів і відвертої брехні, а також встановлення кримінальної відповідальності за неперевірені відомості та спроби маніпулювання ними.

Найхарактернішими особливостями протидії коронавірусу в Україні є загострення внутрішньої суспільно-політичної ситуації, перманентне проведення адміністративно-структурних реформ, протистояння політичних і бізнесових еліт, руйнування системи охорони здоров'я, зростання випадків домашнього насильства, посилення зовнішнього управління в політичній, економічній і соціальній сферах, функціонування на території нашої держави низки біологічних лабораторій військового відомства США тощо.

Подібні віруси в поєднанні з інформаційними технологіями створюють фактори колосальної руйнівної сили. Можливості цієї синергії яскраво демонструють сучасні інформаційно-психологічні операції, що, по суті, нині випробовують на нас із вами в режимі реального часу. Нині й надалі: аби посягти паніку, що знищує у світі все, достатньо "викинути" щось назовні з лабораторії, а мережа зробить свою справу, поширивши світом інформацію, переказану кожним із мільйонів панікерів на свій лад. Ця навала фактів, перемішаних із фейками, являє собою "бомбу", порівняно з якою ядерна зброя стане просто неактуальною.

Екологія, організація праці та бізнесу, стандарти поведінки в суспільстві, бойкот масовості — далеко не повний перелік змін, що можуть відбутися після подолання пандемії. У науковому середовищі та серед керівників спецслужб провідних країн світу продовжують точитися дискусії про походження коронавірусу: чи він спеціально сконструйований, чи навмисне потрапив у зовнішнє середовище з лабораторії, чи виник природним шляхом... Прийде час, і ми про це дізнаємося, але поки що, спостерігаючи за значними негативними економічними, суспільно-політичними та морально-психологічними наслідками від COVID-19, стає зрозуміло, що насправді він є потужною зброєю XXI століття.

Список використаної літератури

1. Бровченко І. Розробка математичної моделі поширення епідемії COVID-19 в Україні / Ігор Бровченко // Світогляд. — 2020. — 2 (82). — С. 1—13. — Режим доступу: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2020-15-2/svitoglyad-2020-2-2-brovchenko.pdf>. — Назва з екрана.
2. Оновлення спеціального звіту Європейської служби зовнішніх зв'язків (ЄСЗЗ): короткий огляд нарративів і дезінформації щодо пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 (оновлення за період з 2 по 22 квітня). — Режим доступу: <https://www.stopfake.org/ru/obnovlenie-spetsialnogo-otcheta-evropejskoj-sluzhby-vneshnih-svyazey-esvs-kratkij-obzor-narrativov-i-dezinformatsii-v-otnoshenii-pandemii-koronavirusnoj-infektsii-covid-19-obnovlenie-za-period-s-2-po/>. — Назва з екрана.
3. How Facebook can Flatten the Curve of the Coronavirus Infodemic. Study indicates Facebook is rife with bogus cures and conspiracy theories that remain on the platform long enough to put millions of people at risk. April 15, 2020. — Mode of access: https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_coronavirus_misinformation/. — Title from the screen.
4. *EMBARGOED 00.01* (BRITISH TIME) 15 APRIL 2020 Navigating the "Infodemic": How People in Six Countries Access and Rate News and Information about Coronavirus Rasmus Kleis Nielsen, Richard Fletcher, Nic Newman, J. Scott Brennen and Philip N. Howard. — Mode of access: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2020/04/Navigating-the-Coronavirus-infodemic.pdf?utm_source=POLITICO.EU. — Title from the screen.
5. *Kritik an Corona-Maßnahmen*. Das steckt hinter der Querfrontdemonstration in Berlin. — Mode of access: https://amp.tagesspiegel.de/berlin/kritik-an-corona-massnahmen-das-steckt-hinter-der-querfrontdemonstration-in-berlin/25752958.html?__twitter_impression=true. — Title from the screen.
6. Учені спростували головну конспірологічну теорію появи коронавірусу. — Режим доступу: <https://uazmi.org/news/post/X5AyA3Wn7LuJlix9E3Gwm>. — Назва з екрана.
7. *Разведка* Британії назвала вероятний источник происхождения коронавируса. — Режим доступа: <https://www.mk.ru/social/2020/04/06/razvedka-britanii-nazvala-veroyatnyu-istochnik-proiskhozhdeniya-koronavirusa.htm>. — Загл. с екрана.
8. *Смертельное оружие* США COVID-19: план по сокращению населения Земли и ID2020. Питер Кёниг о том, чем обернется в дальнейшем обязательная вакцинация от коронавируса. — Режим доступа: <https://svpressa.ru/world/article/259822/>. — Загл. с екрана.
9. *Домашне насильство* в умовах карантину: як уникнути. — Режим доступу: <https://dyvys.info/2020/03/25/domashnyenasylstvo-v-umovah-karantynu-yak-unyknuti/>. — Назва з екрана.
10. *Скільки* потратил Порошенко на борьбу с Зеленским. Сумма не вкладывается в голову. — Режим доступа: <https://elise.com.ua/2020/04/21/skolko-potratil-poroshenko-na-borbu-s-zelenskim-summa-ne-vkladывается-v-golove/>. — Загл. с екрана.
11. *Офіційно*: Пентагон створює в Україні віруси. США визнали, що в Україні працюють лабораторії. — Режим доступу: <http://newsname.info/ofitsijno-pentagon-stvoryuye-v-ukrayini-virusy-ssha-vyznaly-shho-v-ukrayini-pratsuyut-laboratoriyi/>. — Назва з екрана.
12. *Секретные* лаборатории США: Украину поражают вирусы-мутанты. — Режим доступа: <https://ukraina.ru/exclusive/20180914/1021134860.html>. — Загл. с екрана.

Mykhaylo Onyshchuk
COVID-19: The Ukrainian dimension
(according to domestic and foreign media)

The article examines the activities of domestic and foreign media with the aim of establishing the causes, course and possible consequences of the COVID-19 pandemic, as well as identifying some features of the counteraction of coronavirus in Ukraine.

As a result of the analysis of the content of media materials, special reports of the European External Action Service, it was found that with the appearance of the coronavirus in Wuhan, China, misinformation, myths, rumors and unreliable information became widespread on television, on the Internet and social networks. This has a negative moral and psychological impact on the population of all countries of the world without exception, can have detrimental consequences for public safety, health care and effective social communication in times of crisis.

It was found that despite the unprecedented attention of the intelligence services of the world's leading countries to the question of the origin of the coronavirus, the media are spreading different options, versions and approaches to this problem. Today there are several versions about the artificial or natural origin of COVID-19, various subjects are considered that could become a distributor of coronavirus.

The foreign media, as the study shows, is quite active in the idea that the coronavirus pandemic has an artificial origin and is aimed at reducing the population of the globe is actively spreading, and those who remain should be taken under strict control.

Some peculiarities of COVID-19 in Ukraine have been identified: counteraction to the coronavirus pandemic takes place in the conditions of destruction of the healthcare system, sharp confrontation between the former and current authorities, strengthening of external management in political, economic and social spheres, existence of a number of biological laboratories. US military, an increase in domestic violence. All these and some other problems that negatively affect the fight against this disease are solved during the war against the Russian Federation.

It was found that many problems in the fight against the pandemic were laid in the process of becoming Ukraine as an independent state, especially by the previous government. This applies to medical reform, reduction of tuberculosis dispensaries, liquidation of the sanitary-epidemiological service, corruption at all levels of government, the formation of an atmosphere of spirituality and vandalism in the state.

The media especially emphasize that after the outbreak of the coronavirus, the world has already begun to change, as it changed after the plague pandemics of the XIV—XV centuries, revolutions of the XVIII—XIX centuries, two world wars of the XX century and more. Experience shows that such global turns, together with numerous human sacrifices, negative economic and environmental consequences, brought with them the powerful development of humanity and the awakening of people's consciousness.

Keywords: COVID-19; coronavirus pandemic; misinformation; myths; unreliable information; medical reform; sanitary-epidemiological service; coronavirus counteraction; social networks; "basic effect operations"; information-psychological operations; organizational weapons; information-psychological technologies; information-psychological technologies fakes; strategic communications; corruption

References

1. Brovchenko I. (2020). Rozrobka matematichnoyi modeli poshirennya epidemiyi COVID-19 v Ukrayini. *Svitoglyad*, 2 (82), pp. 1—13. Available at: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2020-15-2/svitoglyad-2020-2-2-brovchenko.pdf>.
2. *Onovlennya specialnogo zvituv Yevropejskoyi sluzhbi zovnishnih zv'yazkiv (YeSZZ): korotkij ogyad narativiv i dezinformaciyi shodo pandemiyi koronavirusnoyi infekciji COVID-19 (onovlennya za period z 2 po 22 kvitnya)*. (2020). Available at: <https://www.stopfake.org/ru/obnovlenie-spetsialnogo-otcheta-evropejskoj-sluzhby-vneshnih-svyazey-esvs-kratkij-obzor-narrativov-i-dezinformatsii-v-otnoshenii-pandemii-koronavirusnoj-infektsii-covid-19-obnovlenie-za-period-s-2-po/>.
3. *How Facebook can Flatten the Curve of the Coronavirus Infodemic. Study indicates Facebook is rife with bogus cures and conspiracy theories that remain on the platform long enough to put millions of people at risk. April 15, 2020*. (2020). Available at: https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_coronavirus_misinformation/.
4. *EMBARGOED 00.01 (BRITISH TIME) 15 APRIL 2020 Navigating the "Infodemic": How People in Six Countries Access and Rate News and Information about Coronavirus* Rasmus Kleis Nielsen, Richard Fletcher, Nic Newman, J. Scott Brennen and Philip N. Howard. (2020). Available at: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2020/04/Navigating-the-Coronavirus-infodemic.pdf?utm_source=POLITICO.EU.
5. *Kritik an Corona-Maßnahmen. Das steckt hinter der Querfrontdemonstration in Berlin*. (2020). Available at: https://amp.tagesspiegel.de/berlin/kritik-an-corona-massnahmen-das-steckt-hinter-der-querfrontdemonstration-in-berlin/25752958.html?__twitter_impression=true.
6. *Ucheni sprostovali golovnu konspirologichnu teoriyu poyavi koronavirusu*. (2020). Available at: <https://uazmi.org/news/post/X5AyA3Wn7LuJlix9E3Gwm>.
7. *Razvedka Britanii nazvala veroyatnyj istochnik proishozhdeniya koronavirusa*. (2020). Available at: <https://www.mk.ru/social/2020/04/06/razvedka-britanii-nazvala-veroyatnyj-istochnik-proishozhdeniya-koronavirusa.htm>.
8. *Smertelnoe oruzhie SShA COVID-19: plan po sokrasheniyu naseleniya Zemli i ID2020. Piter Kyonig o tom, chem obernetsya v dalnejshem obyazatel'naya vaktsinatsiya ot koronavirusa*. (2020). Available at: <https://svpressa.ru/world/article/259822>.
9. *Domashnye nasilstvo v umovah karantynu: yak uniknuti*. (2020). Available at: <https://dyvys.info/2020/03/25/domashnye-nasylstvo-v-umovah-karantynu-yak-unyknuty/>.
10. *Skolko potratil Poroshenko na borbu s Zelenskim. Summa ne vkladyvaetsya v golove*. (2020). Available at: <https://elise.com.ua/2020/04/21/skolko-potratil-poroshenko-na-borbu-s-zelenskim-summa-ne-vkladyvaetsya-v-golove/>.
11. *Oficijno: Pentagon stvoryuye v Ukrayini virusi. SShA viznali, sho v Ukrayini pracyuyut laboratoriyi*. (2020). Available at: <http://newsname.info/ofitsijno-pentagon-stvoryuye-v-ukrayini-virusy-ssha-vyznaly-shho-v-ukrayini-pratsuyuyut-laboratoriyi/>.
12. *Sekretnye laboratorii SShA: Ukrainu porazhayut virusy-mutanty*. (2020). Available at: <https://ukraina.ru/exclusive/20180914/1021134860.html>.

Надійшла до редакції 18 травня 2020 року